

Otázka: Marxismus

Předmět: Základy společenských věd

Přidal(a): monkey88

Vznik a definice marxismu

Upevňování kapitalismu ve 30. a 40. letech 19. stol. uzavřelo cestu dalšímu rozvoji vědecké politické ekonomie. Dělnické třídy plozené kapitalismem si stále jasněji uvědomovali skutečnou povahu svého sociálně ekonomického postavení a svých vyhlídek do budoucnosti. Rozvoj kapitalismu byl provázen třídním bojem dělnictva, který postupně přecházel od nejnižších forem boje proti jednotlivým kapitalistům a vnějším znakům kapitalistického útlaku k uvědomělejším a organizovanějším formám boje proti kapitalistickým poměrům. Vědecká politická ekonomie se mohla dále rozvíjet jedině jako politická ekonomie dělnické třídy.

Tvůrci politické ekonomie dělnické třídy se stali Karl Marx a Bedřich Engels. Karl Heinrich Marx, narozen roku 1818 v Trevíru, studoval filozofii a práva na univerzitách v Bonnu a Berlíně. Už v době studií na těchto školách projevuje Marx své rozhodné názory a sklony, ve kterých je z nemalé části inspirován filozofií Georga Hegela. Bedřich Engels, který se narodil roku 1820 studoval na gymnáziu. Studium na otcovu žádost nedokončil, aby se mohl věnovat obchodu. Po škole nějakou dobu pracoval v otcově továrně, poté u brémské obchodní společnosti. V době, kdy absolvoval vojenskou službu, navštěvoval

přednášky Friedricha Schellinga na berlínské univerzitě, kde se sblížil s mladohegelovci. Politická ekonomie dělnické třídy vznikala jako jedna ze základních součástí jimi vytvořeného vědeckého systému ekonomických, filozofických a sociálně politických názorů, které v té době (polovina 19. století) tvořily světový názor dělnické třídy - marxismus.

Marxismus je ekonomická, politická a společenská teorie a praxe. Existuje řada variant marxismu. Pro všechny jsou však společné tři základní charakteristiky. První charakteristika je taková, že ve výkladu a kritice současného a minulých společenských systémů připisuje základní význam ekonomickým faktorům, především výrobním silám a výrobním vztahům, které podle něj vytvářejí politický a kulturní systém. Do druhé charakteristiky spadá to, že jako možnost volby ke všem dosavadním společnostem, rozděleným na vykořisťovatele a vykořisťované, mezi kterými je stálý třídní boj, staví budoucí harmonickou společnost, založenou na společném vlastnictví výrobních prostředků. V takové společnosti podle marxismu zaniknou společenské třídy a nebude tedy zapotřebí ani státních orgánů veřejné správy, které jsou jen nástrojem třídní nadvlády. A třetí charakteristika řeší problém přechodu mezi kapitalismem a socialismem. Nejprve proběhne násilný revoluční převrat, který provede dělnická třída, poté bude následovat přechodné období (diktatura proletariátu), které vystřídá období komunismu. Tento třetí marxistický předpoklad má nejvíce různých interpretací. Marx, který sám nezažil období masových politických stran, tento bod své teorie nerozvinul, tudíž jeho následovníci zaujali značně rozdílná stanoviska. Leninské pojetí například dává přednost vedoucí vysoce centralizované profesionální revoluční straně. Podle anarchokomunistického pojetí zase měla být politická moc svěřena přímo samosprávným dělnickým kolektivům. Marxistická teorie i praxe se postupně rozčlenily do řady odlišných proudů (např. leninismus, stalinismus aj.). Měly vliv prakticky na všechny moderní teorie. Na základě názorů, teorií i představ marxismu vznikly i sociálně demokratické strany. Ty však během svého vývoje většinu marxistických předpokladů (teorii třídního boje, diktaturu proletariátu aj.) ze svých programů vypustily. Dnes na základě marxistické ideologie staví svůj politický program několik nereformovaných komunistických stran.

Marxismus filozoficky vyznává dialektiku jako způsob zachycení pohybu skutečnosti, přírodní, společenské i historické. Tím, co se mění je hmota. A vědomí (jednotlivé i společenské) je z hmoty, výrobních vztahů i společenských vztahů vždy odvozené. Proto až se změní v socialismu a komunismu ekonomické a společenské vztahy, dojde také člověk k osvobození.

Spolupráce Marxe a Engelse

Významným zdrojem marxistické politické ekonomie byla anglická klasická politická ekonomie. Zejména její vyvrcholení v dílech Adama Smitha a Davida Ricarda. Marx a Engels navazovali na vědecký přínos těchto dvou ekonomů, zároveň je kriticky přehodnocovali a dále rozvíjeli.

Marx a Engels z vědeckého hlediska vymezili skutečnou povahu objektivních zákonů vývoje společenských výrobních vztahů - ekonomických zákonů. Představitelé klasické politické ekonomie hledali přirozené, nezaměnitelné a věčné zákony ekonomického a společenského dění. Ale Marx s Engelsem naopak viděli v ekonomických zákonech stávající výraz společenských výrobních vztahů, které za určitých sociálně ekonomických podmínek vznikají, trvají a s jejich změnou se mění nebo zanikají.

Revoluční převrat Marxe a Engelse v ekonomickém myšlení se projevuje nejvíce v Marxově teorii hodnoty a na ní vybudované teorii nadhodnoty. Marxova teorie hodnoty je výchozím bodem jeho vědeckého rozboru kapitalismu. Marx zpracoval vědecké poznatky klasické školy politické ekonomie a odpoutal je od zkreslení a nepřesností. Představitelé té klasické školy politické ekonomie soustředili pozornost na kvantitativní stránku hodnoty (velikost hodnoty) a opomíjeli kvalitativní stránku hodnoty (sociálně ekonomický obsah hodnoty). Hodnototvornou schopnost lidské práce považovali za její přirozenou vlastnost, tedy za přirozenou vlastnost určitých druhů práce.

Marxova práce

Teprve Marx vyřešil primární problém. Proč a za jakých podmínek se výrobky práce stávají zbožím a co je hodnototvornou podstatou zboží. Klíčem k zodpovězení těchto otázek je Marxův objev dvojakého charakteru práce ztělesněné ve zboží. Práce konkrétní a abstraktní. Již Aristoteles tušil dvojakou povahu zboží a předmarxističtí ekonomové ji s větší či menší přesností určili.

Objev dvojakého charakteru práce ztělesněné ve zboží přivedl Marxe též k zodpovězení otázky, jak se v jednom a tomtéž výrobním procesu vytváří nová hodnoty a zároveň je přenášena do hodnoty vyrobeného zboží hodnota spotřebovaných výrobních prostředků.

Pokračováním a rozvinutím Marxovy teorie hodnoty je teorie výrobní ceny. Marx zde řeší problém, na kterém ztroskotali Adam Smith a David Ricardo. Tedy vysvětlení vzniku průměrného zisku v souladu s působením zákona hodnoty. Mechanismus kapitalistické konkurence vede k přeměně hodnoty ve výrobní cenu. Zboží nejsou v kapitalismu směňována bezprostředně jako výrobky práce, ale jako výrobky kapitálu. Zákon hodnoty působí v kapitalismu v upravené podobě jako zákon výrobní ceny.

Dále se Karel Marx pokoušel objasnit obecnou podstatu nadhodnoty a jejího vztahu k jevovým formám, v nichž vystupuje v kapitalistické ekonomice (průmyslový zisk, obchodní zisk, úrok, pozemková renta). Merkantilisté vyzdvihovali obchodní zisk, William Petty rentu, Adam Smith zisk a rentu, David Ricardo zisk. Vrcholní představitelé klasické politické ekonomie došli k významnému poznatku, že jediným motivem kapitalistické činnosti je zisk, který plyne z nezaplacené dělníkovy práce. Třídní omezenost jejich poznání však zabránila dovést jejich myšlenky až do konce. Ani jeden z nich nedošel k vysvětlení obecného základu, který se skrýval za různými formami bezpracných kapitalistických důchodů.

Marx dokázal, že zdroj všech kapitalistických zisků nevzniká porušováním zákona hodnoty, ale v plném souladu s jeho působením. Proto i vykořisťování dělnictva buržoazií není náhodným, ale zákonitým jevem, spravedlivě podmíněným povahou kapitalistického způsobu výroby. Důkaz je založen na Marxově objevu, že předmětem koupě a prodeje ve vztazích dělníků a kapitalistů není zboží – práce, ale zboží – pracovní síla. Ta má rovněž dvojakou povahu.

Díla Karla Marxe

Karl Marx byl při psaní svých děl přímo ovlivněn třemi myšlenkovými zdroji. A to za prvé Anglickou politickou ekonomikou. Adamem Smithem, jeho liberální teorií o volném trhu a

soukromém vlastnictví. Davidem Ricadem a jeho teorií nadhodnoty, kterou si přivlastňuje kapitalista. Za druhé Francouzským utopickým socialismem. Francouzští utopisté Henri de Saint-Simon a Charles Fourier a britský podnikatel a lidumil Robert Owen. A posledním myšlenkovým zdrojem je Německá klasická filozofie. Tedy Georg Wilhelm Friedrich Hegel. Od něj převzal dialektiku. A Ludwig Feuerbach, od kterého převzal materialismus.

Vrcholné podoby dosáhla Marxova ekonomická teorie v díle Kapitál. Formovala se však postupně od začátku teoretické práce Marxe a Engelse ve 40. letech minulého století. Bedřich Engels začal studovat politickou ekonomii za svého pobytu v Anglii. Své práce s politickoekonomickou tematikou uveřejňoval dříve než Karel Marx. První z jeho prací je Nástin kritiky politické ekonomie. Nese dosud stopy utopického socialismu. Marx toto dílo i později oceňoval jako vynikající nástin kritiky ekonomických kategorií. Engels zde odborně posuzuje buržoazní politickou ekonomii jako vědu o obohacování vládnoucích tříd a nikoli národů. Z pozic spousty vykořisťovaných a utlačovaných kritizuje kapitalistickou společnost a nastiňuje zde mnoho otázek, jejichž řešení se později stává významným prvkem marxistické politické ekonomie (např. vztah konkurence a monopolu, soustředění kapitálu, hospodářské krize aj.).

Marxův zájem o studium ekonomických otázek byl podnícen v době, kdy působil v redakci Rýnských novin. Několik svých prací publikoval v Německo-francouzských ročenkách. Byla to například stať s názvem K židovské otázce, ve které je charakterizována občanská společnost v níž každý jednotlivec sleduje svůj osobní zájem a peníze jsou její hybnou silou.

Přímým výsledkem Marxových ekonomických studií jsou rukopisy, které jsou částí Marxova plánovaného díla Kritika politiky a politické ekonomie. Toto dílo zůstalo nedokončeno, zejména kvůli potížím s vydáním. Marx zde kritizuje buržoazní politickou ekonomii. Charakterizuje sociálně ekonomické postavení dělníků, kapitalistů a pozemkových vlastníků. Dále zde provádí rozbor mzdy, zisku, úroku a renty. Vysvětluje zde rozpory kapitalistické společnosti a líčí životní podmínky dělnické třídy.

Komunistický manifest

V únoru 1848 vyšel v Londýně Manifest Komunistické strany, který je vyvrcholením předchozí Marxovy a Engelsovy činnosti. Programový dokument komunistického hnutí. Charakterizovali v něm podstatu kapitalismu, úlohu buržoazie a dělnictva, zdůvodňovali nevyhnutelnost zániku kapitalismu a vytvoření socialistické společnosti. Text začíná proslulou větou: „Evropou obchází strašidlo – strašidlo komunismu“ a končí neméně známým heslem: „Proletáři všech zemí, spojte se!“. Manifest neměl ovšem významný vliv okamžitě. U nás vyšel Manifest v roce 1893. Ve 2. polovině 19. století se stal základem ideologie sociálně demokratických stran a začátkem 20. století také komunistických stran. Poté, co začala být správnost Marxovy předpovědi zániku kapitalismu stále více zpochybňována, ztrácel Komunistický manifest na významu a dnes je textem pouze historickým.

Marxismus v 50. a 60. letech

V 50. a 60. letech 19. století dochází k novému rozmachu Marxovy teoretické práce v oblasti politické ekonomie. Zabývá se podrobněji jejími dějinami, shromažďuje historický materiál, zpracovává výpisky i rozsáhlé odborné publikace věnované jednomu tématu. Tyto rukopisy známé pod názvem Základy kritiky politické ekonomie zahrnují skoro tisíc stran pracovních textů, náčrtků a poznámek. Byly vydány až v letech 1939 – 1941 Institutem Marxe, Engelse a Lenina v Moskvě. Marx zde popisuje výrobu všeobecně, všeobecný vztah výroby, rozdělování, směny a spotřeby, metodu politické ekonomie, výrobní prostředky (síly) a výrobní vztahy.

Dílo Kapitál

Vyvrcholením Marxovy teoretické práce je jeho základní dílo Kapitál. V knize Marx tvrdí, že vykořisťování je způsobeno tím, že dělník dostane zapláceno méně, než to, co ve skutečnosti vyrobí. Rozdíl mezi dělníkovou mzdou, výrobními a provozními náklady a na druhé straně cenou výrobku je nadhodnota, která se stává kapitalistovým ziskem. Hromaděním nadhodnoty se tvoří další kapitál jako prostředek k dosažení dalšího zboží. Zboží nejsou jen výrobky, ale také další „výrobky“ na trhu práce, například pracovní síly. Dělník sám sebe prodává jako předmět, aby sobě a své rodině zajistil základní obživu, a je vykořisťován nejen

kapitalistou, ale také konkurencí sobě rovných. Anonymní moc peněz dělníka odcizuje a stále více ho zbídačuje. Na cestě revoluce proto musí stát plánovitě řídit národní hospodářství, správně přerozdělovat společný majetek a postupně člověka vychovávat k přijetí komunistické morálky.

Postup Marxovy teoretické práce byl ovlivněn také jeho působením v mezinárodním dělnickém hnutí, které ho obohacovalo o nové zkušenosti a podněty. Za Marxova života vyšel pouze I. díl, další připravil k tisku a vydal Bedřich Engels po Marxově smrti. Marx ve svém výkladu postupuje od nejobecnějších a nejjednodušších vztahů ke složitějším. Od zboží k penězům, od peněz ke kapitálu a absolutní nadhodnotě, od absolutní nadhodnoty k relativní a k jednotě obou způsobů výroby nadhodnoty, dále ke mzdě a od procesu výroby nadhodnoty k její přeměně v kapitál.

V prvním dílu Kapitálu, který se nazývá Výrobní proces kapitálu Marx vysvětluje základy své teorie hodnoty, vysvětluje zvláštnosti kapitalistického oběhu zboží a peněz, podmínky přeměny pracovní síly ve zboží, dále také třeba Marx podrobuje rozboru podstatu a formy mzdy za kapitalismu aj. Ve druhém dílu, který nese název Oběžný proces kapitálu rozebírá Marx koloběh průmyslového kapitálu v jeho jednotlivých funkčních podobách – peněžní, produktivní a zbožní. Ve třetím dílu Marx vysvětluje, jak nadhodnota a míra nadhodnoty nabývají formy zisku a míry zisku. Zkoumá zde kapitalistickou konkurenci mezi různými odvětvími, přeměnu hodnot zboží ve výrobní ceny. Objasňuje vznik obchodního kapitálu i obchodního zisku. Také zde nastiňuje problematiku rozboru národního důchodu kapitalistické společnosti a jeho třídního rozdělování.

Poslední léta Marxovy a Engelsovy práce

V posledních letech svého života napsali Marx a Engels ještě významné teoretické práce, ve kterých podrobovali ostré kritice nepřátelské názory, maloburžoazní návraty pronikající do dělnického hnutí. Prohlubovali a rozvíjeli své učení, které se šířilo v řadách dělnického hnutí. Prohlubovali a rozvíjeli své učení, které se šířilo v řadách dělnického hnutí. V letech 1876 – 1878 napsal Engels svou proslulou knihu Vědecký převrat pana Evžena Dühringa. Polemický

spis proti docentu berlínské univerzity Dühringovi, který kritizoval v řadě spisů Marxovo dílo a zároveň se snažil proniknout do německého dělnického hnutí se svými buržoazními idejemi.

Pokračovatelé a kritici marxismu

Nejvýznamnějším pokračovatelem Marxova díla byl Vladimír Iljič Lenin. Ten obohatil Marxův obecný rozbor podstaty kapitalistického výrobního způsobu, zobecnil nové jevy ve vývoji kapitalismu a položil základy politické ekonomie socialismu.

Marxismus měl pokračovatele a školy na něj navazující. Již zmiňovaná V. I. Lenin, zakladatel vědeckého komunismu. Revizionismus, kritický a opravný přístup nových marxistů. Stalinismus - kult osobnosti. Dále také Frankfurtská škola, reprezentována jmény Maxe Horkheimera, Ericha Fromma, Theodora Adorna, Jürgena Habermase a Herberta Marcuseho. V centru pozornosti frankfurtské školy stálo zprvu učení Karla Marxe a Sigmunda Freuda.

Reakce na marxismus mají různé podoby. Kritice marxismus neušel. Například Karl R. Popper a Talcott Parsons stejně a rozhodně odmítají marxismus a věnují se jeho kritice. Ačkoli při tom nešetří nešetří příležitostnými a malými pochvalami hlavně na adresu jeho tvůrce. Popper je pozitivistou a tvůrcem určité zvláštní odrůdy uvnitř tohoto směru. Parsons se naopak rozhodně přiklání k antipozitivistické orientaci. Marx si jako filozof vypěstoval, na rozdíl od jiných, velké množství svých přívrženců i odpůrců.

Seznam literatury

Sitárová Z., Kliment A. a kol., Dějiny ekonomických teorií. Praha: Svoboda, 1981, 536 s.

Scruton R., Slovník politického myšlení. Brno: Atlantis, 1999, 188 s.

Anzenbacher A., Úvod do filozofie. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, 304 s.

Rainko S., *Marxismus a jeho kritici*. Praha: Svoboda, 1979, 333 s.

Žaloudek K., *Encyklopedie politiky*. Praha: Libri, 1996, 511 s.

Balandier G., *Politická antropologie*. Praha: Dauphin, 2000, 285 s.

Hlavinka P., *Dějiny filosofie jasně a stručně*. Praha: Triton, 2008, 265 s.